

Debat og kommentarer

The Theory of Wages – en international prisbesvarelse

Finn Olesen

Institut for Økonomi og Ledelse, Aalborg Universitet, E-mail: finn@business.aau.dk

SUMMARY: In his struggle to get acknowledgement as a theoretical as well as a more descriptive working Jens Warming in 1925-26 wrote a contribution to a Thesis Competition on The Theory of Wages in 1925-26. Although Warming today is known as one of many pre Keynesian writers in the late 1920s and early 1930s, The Theory of Wages is much more main stream neoclassical than pre Keynesian in its content as is shown in the present article. However, in 1931, when Warming once again took up the question of the theory of wages his views had changed somewhat. Now his focus was more macroeconomic than microeconomic orientated.

1. Indledning

I sin samtid blev Jens Warming (1873-1939) vel typisk set som en tør, kedelig og måske også noget utilbørlig deskriptivt arbejdende økonom, der skrev et alenlangt deskriptivt værk om dansk økonomi, som dog gav en særdeles grundig og detaljerig indføring i forskellige relevante samfundsforhold, jf. Andersen (2000).¹ Derfor blev han aldrig rigtigt anerkendt som en teoretisk arbejdende økonom. Han var for de fleste kontorchefen fra det daværende Danmarks Statistiske Bureau, som på grund af lang og tro tjeneste inden for et lidet attraktivt emneområde omsider blev gjort til professor i 1919.

Men efterfølgende skulle han komme til at høste en økonomisk teoretisk anerkendelse i et omfang, der bringer ham frem på en af de fremmeste pladser, som danske økonomer har indtaget på den internationale arena. På i hvert tilfælde tre områder var

Jeg skal takke Tidsskriftets referees og redaktøren for kommentarer til en tidligere version af denne artikel.

1. Warming var oprindelig uddannet som jurist i 1897; senere i 1901 fik han også en eksamen i økonomi. Jf. Topp (2008:673) var der dog tale om en særlig eksamen i økonomi, der især var udformet for kandidater i jura med henblik på efterfølgende at sikre dem en embedsmandskarriere. Dette forhold var nok også en af faktorerne bagved den manglende faglige anerkendelse i Warmings egen samtid. De 'rigtige' uddannede økonomer fra Københavns Universitet kunne måske på baggrund heraf mene, at Warming ikke rigtigt var i besiddelse af et tilstrækkeligt solidt og fyldestgørende økonomisk teoretisk fundament.

Jens Warming med på den internationale forskningsfronts forkant; jf. eksempelvis Kærgård m.fl. (1998): gennem påpegning af identifikationsproblemet i økonometriske arbejder i 1906; jf. Kærgård (1984), gennem formuleringen af grundlaget for den moderne fiskeri- og ressourceøkonomi; jf. Andersen (1983), og som yder af væsentlige bidrag til forståelse af indkomstdannelsesprocesserne på makroplanet i en moderne monetær produktionsøkonomi fra 1924 og fremefter; jf. eksempelvis Topp (1987) og Olesen (2007). En sådan erkendelse og anerkendelse er i dag generelt accepteret.

Mens den ovenstående indsats altså er generelt erkendt og anerkendt, har der, jf. Davidsen (1999), været usikkerhed omkring et udkast til en lærebog i nationaløkonomi, som Warming påbegyndte i begyndelsen af 1920'erne, men som aldrig blev publiceret. Med Topp (2002) er dette arbejde dog nu blevet belyst. Samtidig henviser Davidsen (1999:159) og Topp (2008) til, at Warming omkring 1925-26 arbejdede med en besvarelse af en amerikansk prisopgave om lønteori. Fremstillingen – *The Theory of Wages* med forfattermærket »Saxifraga«, som beror på Det Kongelige Bibliotek – opnåede dog ingen egentlig belønning.² Da værket udgør den eneste større afhandling af en teoretisk karakter fra Warmings hånd, udover det nævnte udkast til en introducerende lærebog, skal udvalgte elementer af prisbesvarelsen præsenteres i det følgende. Anes der i dette bidrag nogle makroøkonomiske spor, som kan have været med til at danne fundamentet for hans senere forfatterskab?³ Før end dette bidrag nærmere behandles, gives der i næste afsnit dog først en kort introduktion til Warmings generelle makroøkonomiske forståelse med det formål bedre at kunne sætte prisbesvarelsen i afsnit 3 i det rette makroøkonomiske perspektiv. Endelig afsluttes artiklen med nogle få opsamlende bemærkninger.

2. Om Warmings makroøkonomiske forståelse

Som en bidragsyder til den præ-keynesianske tankegang er Jens Warming især anerkendt for sin indsats med hensyn til udviklingen af multiplikator teorien (gennem påpegning af en opsparingslækage), men som Gelting (1976) påpeger, bidrog han også til en moderne begrebsmæssig afklaring af forholdet mellem indkomst, opsparing og investering, og af hvorledes indkomstændringer forplanter sig igennem det økonomiske system. Og med en mere moderne makroøkonomisk forståelse end den herskende i sin samtid, var Jens Warming også i opposition hertil, hvad angik hans syn på den

2. Med Topp (2008:683): »Warming failed to win the Hart, Schaffner and Marx International Prize (which instead went to Paul H. Douglas). But his effort had not been entirely in vain. Being accustomed to rather negative assessments by his Danish peers, Warming must have been somewhat reassured that his contribution was awarded an »honourable mention« by the committee formed by Edwin F. Gay, Wesley Mitchell, James Laurence Laughlin, Theodore Burton, and John B. Clark«.

3. For en mere fyldestgørende belysning af hele Jens Warmings forfatterskab kan der eksempelvis henvises til Olesen (2003).

økonomiske politik. Som andre tidlige præ-keynesianere mente han, at staten burde intervenere aktivt for at mindske den generelle pessimisme og usikkerhed i samfundet og dermed forsøge at holde arbejdsløsheden i ave. Herved kunne staten gennem sin økonomiske politik være medvirkende til at frembringe en mindre inoptimal makroøkonomisk situation end den, der kunne frembringes alene ved markedsmekanismen selv, når økonomien var kendetegnet ved krisetendenser.

Som påpeget af Topp (1981) har multiplikatorankegangen i Danmark rødder så langt tilbage som til 1896. Senere i 1927 forfægtede Frederik Johannsen, der var telefondirektør i København således anvendeligheden af multiplikatoranalysen i tre artikler i Berlingske Tidende, hvori han behandlede problematikken omkring det at købe dansk (omhandlende effekten af at substituere import med danske varer).

Med interesse for tidens aktuelle problemstillinger forholdt Jens Warming sig også til Johannsens forslag; jf. Warming (1928). I alt tager han tre forhold op til diskussion. For det første anholder han ideen om, at mere arbejde nødvendigvis alene skal erobres fra udlandet. I stedet for bør man i den nuværende situation snarere forsøge at stimulere den indenlandske efterspørgsel. Sker dette, sættes der en proces i gang, hvorved især industrien vil opleve en fremgang. På sigt kan en sådan udvikling måske også fremkalde øgede investeringer, der kombineret med en samtidig større forbrugslust igen vil påvirke beskæftigelsen og arbejdsløsheden positivt. Dernæst påpeger Warming for det andet opsparingens duale karakter. Mens en opsparing i økonomisk set gode tider er nødvendig af hensyn til finansieringen af konjunktureropsvingets fremkaldte investeringer, så skaber en for stor opsparing i nedgangstider derimod ofte en arbejdsløshed, idet opsparingen nu ikke altid fuldt ud matches af de private forbrugs- og investeringsønsker. I en sådan situation vil den samlede opsparing typisk overstige disse. Ligeledes bliver husholdninger som virksomheder i dårlige tider typisk mere forsigtige, hvorfor de ofte udskyder udgiftskrævende beslutninger til senere, hvilket blot yderligere fordyber og fastholder den økonomiske krise. Og for det tredje mener Warming, at Johannsens multiplikator er sat for højt, idet opsparingstilbøjeligheden ikke er inddraget i analysen som en efterspørgselslækage helt analogt med importtilbøjeligheden.

I 1931 udgav Kahn sin klassiske artikel omhandlende multiplikatorankegangen. Formentlig inspireret af denne artikel forsøgte Jens Warming efterfølgende at sammenfatte sin egen opfattelse på dette område. Artiklen fra 1932 fremstår da også i dag som et af Warmings mest banebrydende præ-keynesianske bidrag.

Indledningsvist heri beklager Warming den internationale tendens der er til, at alle lande tilsyneladende lægger for stor en vægt på at opnå en betalingsbalanceligevægt. I stedet for burde landene sætte beskæftigelsessituation på den aktuelle dagsorden som det vigtigste punkt. Derfor bør de enkelte lande ekspandere den økonomiske aktivitet,

gerne gennem en koordineret indsats, ved at øge omfanget af offentlige investeringer. Sker dette, vil man kunne høste effekterne af en international multiplikatorproces: Det ene lands import er jo det andet lands eksport, hvorved en negativ betalingsbalance-effekt minimeres for de deltagende lande.

Dernæst behandles Crowding Out problematikken. Selvom mange måtte mene, at staten »stjæler« aktivitet fra den private sektor, når den gennemfører flere offentlige aktiviteter, er dette ikke rigtigt, påpeger Warming. I krisetider er der jo ledige ressourcer (arbejdskraft som kapital). Derudover vil et sådant indgreb af sig selv skabe den opsparring, der må til for at finansiere de øgede offentlige investeringer. Øges disse, vokser også indkomsten og dermed den samlede opsparring i samfundet. Jo mere lukket den betragtede økonomi måtte være, i desto højere grad vil den gennemførte investering være selvfinansierende (for en lukket økonomi vil vi præcist have, at $\Delta I = \Delta S$). Og netop en diskussion af det vigtige opsparingsaspekt mangler i Kahn (1931), mener Warming. Ved ikke at inddrage opsparringen som en efterspørgselslækage kommer Kahn til at overvurdere størrelsen af multiplikatoren.

Dernæst kritiserer Warming samtidens finanspolitiske forståelse: Økonomisk passivitet sikrer ikke af sig selv en positiv udvikling på et lands betalingsforhold over for udlandet, ligesom man ikke bør analogisere fra det private husholdningsbudget til statens finanser. Jagten på det balancerede budget er ikke en hensigtsmæssig rettesnor for en fornuftig offentlig aktivitet; snarere forstærker en sådan målsætning en allerede igangværende lavkonjunktur. I stedet for bør staten aktivt påvirke konjunkturerne gennem sin økonomiske politik til gavn for landet selv og positivt bidragende til en opgang i den internationale økonomi.

Også på anden vis var Warming på forkant med de senere keynesianske tanker. Eksempelvis tager han tidligt afstand fra, at det skulle være muligt at øge beskæftigelsen generelt gennem en lønreduktion. Om et sådant forslag påpegede han i Warming (1927), at dette snarere vil gøre de økonomiske konjunkturer værre. Et om end midlertidigt lønfald skaber nemlig usikkerhed omkring de fremtidige forhold med en øget økonomisk ustabilitet til følge. Skal konjunkturerne stabiliseres, skal lønningerne derfor snarere holdes på et stabilt niveau. Derved skabes der mere tillid i økonomien, hvorfor forbrugs- og investeringsaktiviteten gradvist vil begynde at blive forøget, hvorved den økonomiske krises styrke formindskes.

3. The Theory of Wages

Afhandlingen på i alt 231 sider består af fire dele med titlerne: (1) The marginal productivity theory, (2) The quantity of the factors of production, (3) Natural differences and variations in wages og (4) Labor policy in a theoretical light.

Efter indledningsvist at have fastlagt, at lønsatsen i lighed med andre økonomiske værdier er bestemt af »*utility and scarcity*«, præsenterer Warming princippet om marginal produktivitet som det, der generelt set bør bestemme lønnens højde. For de fleste forhold, hvor det aftagende udbyttes lov er gældende, bør enhver produktionsfaktor derfor aflønnes på en sådan måde, at faktorens indkomst pr. enhed ækvivalerer dets marginale produkt. Herved forfølges tankegangen fra Warming (1911) blot nu i en væsentlig mere uddybet form. Først belyses princippet anvendelighed i et et-gode tilfælde, dernæst i et to-gode tilfælde, hvor muligheden for en faktorsubstitution foreligger. Derefter behandles nogle tilfælde, hvor det aftagende udbyttes lov ikke gælder; dels eksistensen af stordriftsfordele, som måske ikke altid kan udnyttes fuldt ud på grund af en manglende efterspørgsel efter godet, dels hvad Warming benævner »*lacks in the organization of society*«. Henhørende under den sidste kategori behandles overfiskningsproblematikken, som Warming havde taget under behandling tidligere i 1911. Fremstillingen i bidraget fra 1926 er således en videreudvikling af tankegangen i den oprindelige 1911-artikel. Som påpeget af Topp (2008) dannede fremstillingen i prisbesvarelsen baggrund for udarbejdelsen af den efterfølgende 1931-artikel. Havde prisopgaven ført til en international publicering, ville Warmings anerkendelse inden for fiskeriøkonomien sandsynligvis have været erkendt allerede i hans egen samtid.

Dernæst fokuserer Warming på realkapital. På kort sigt rangordnes de forskellige investeringsprojekter, hvoraf de mest rentable naturligvis gennemføres først. På langt sigt aflønnes kapitalen med det samme afkast i alle sine anvendelser. Og en øget kapitalanvendelse er til arbejdskraftens fordel, argumenteres der, idet dennes reale købekraft vil blive forøget ved en sådan form for kapitalakkumulation.⁴

Derefter kommer Warming kort ind på opsparingsens rolle. Her er det, skriver han, umiddelbart uden betydning om indkomsten anvendes til forbrug eller opsparing. På sigt er forskellen dog af en fundamental karakter, idet »*the machines and the stock increase the productivity and therefore claim a part of the product and assist the other factors*«; Warming (1926:35), og denne positive dynamiske effect har forbrugt ikke. Set i et makroøkonomisk perspektiv er disse få og kortfattede bemærkninger noget uklare. Forudsætter Warming, at opsparingen anvendes aktivt, gives der ingen efterspørgselsbrist, som kan betinge en lavkonjunktur og eksistensen af en ufrivillig form for arbejdsløshed; det vil sige, at forudsætningerne bagved Say's Lov er indfriet.

4. I alt giver Warming (1926:36-37) fem årsager hertil: »(1) *When the marginal productivity of capital decreases, the marginal productivity of labor increases.* (2) *It is profitable for the laborers to be assisted by much capital.* (3) *Lower interest means cheaper houserent and cheaper commodities, if capital is used in the production.* (4) *The national dividend becomes greater, which means increased demand for labor.* (5) *Demand for commodities means joint demand for capital and labor*«.

Finansieringsmæssigt giver en i forhold til investeringsomfanget for lille opsparing dog problemer med betalingsforholdet over for udlandet, påpeges det. Og på længere sigt er en given kapitalopbygning naturligvis bestemmende for størrelsen af den økonomiske vækst. Af hensyn til en stabil langsigtstligevægt uden betalingsbalanceproblemer må opsparingen derfor ikke være for lille. Jo større en opsparings- og investeringslyst (og jo mindre en forbrugstilbøjelighed) vi har, desto kraftigere vil kapitalakkumulationen være, og jo højere en vækstrate opnår vi i økonomien. Forstået på denne måde er Warming helt traditionel og mainstream i sin opfattelse. Også klassisk er forståelsen af, at en kapitalopbygning fører til en faldende rente i samfundet.

Derefter følger nogle indholdsmæssigt set mindre interessante og mere træge kapitler. Dels et kapitel om jordrente, hvor det blandt andet påpeges, at substitutionsgraden mellem arbejdskraft og kapital er større end mellem arbejdskraft og jord. Dels tre kapitler omhandlende lønnens udvikling i et mere dynamisk perspektiv: hvad sker der med denne, hvis antallet af arbejdere vokser, eller hvis deres effektivitet sættes op? Mere moderne synes påpegningen af efterspørgslens betydning at være. Lønnen er naturligvis ikke alene udbudsbestemt, den påvirkes også af vareefterspørgslen: *»the ultimate demand comes from the consumers of the product. A great demand will always give a factor value, while a great supply only up to a certain point will increase the total value«*; op. cit. s. 58. Vigtigt er det dog altid at anerkende, at arbejdskraften bør aflønnes *»according to its own marginal productivity«* ved fuld beskæftigelse. Sker dette ikke, eksempelvis som følge af en minimumsløn, opstår der en inoptimal situation – *»an "unjust wage-system"«* – som oftest vil føre til arbejdsløshed, argumenterer Warming. Arbejdsløshed er således ikke et efterspørgsels skabt fænomen. Årsagen til ledighed skal hos Warming (1926) helt i overensstemmelse med den klassiske tradition findes på udbudssiden.⁵ Endelig afsluttes Del II i fremstillingen med nogle betragtninger over arbejdstidens længde. Umiddelbart vil arbejdskraften tabe ved en arbejdstidsnedsættelse, som dog vil blive noget imødegået af en højere marginal produktivitet og en bedre timeløn. Men samtidig vil den relativt set dyrere arbejdskraft føre til faktorsubstitution, hvor dette er muligt og fordelagtigt. Og generelt kan en lønstigning føre til en nedgang i arbejdskraftudbudet, hvis indkomsteffekten er den dominerende effekt, påpeges det.

Indledningsvist i Del III behandles problematikken med hensyn til, hvorvidt tekniske fremskridt i form af *»labor-saving machinery«* er til en varig ulempe for arbejderne som klasse betragtet. Måske bliver det midlertidige tab i form af ledighed kompenseret på det længere sigt af et større forbrug fremkaldt af lavere varepriser, som måske

5. Jf. op. cit. s. 84 der om en aflønning bestemt af den gennemsnitlige duelighed skriver, at konsekvenserne heraf for arbejdere som ligger under dette niveau: *»would very often be unemployed, and there is even danger, that the grand total of unemployment would be greater, when so many of the laborers are over-paid ... Certainly all systems with equal wages are dangerous for the unable«*.

først kommer forholdsvis sent i forløbet som følge af eksempelvis patenterede rettigheder. Kun hvis forrentningen af den nye kapital er forholdsvis høj, mener Warming, at investeringen er fordelagtig set med arbejdernes øjne som klasse betragtet.

Dernæst behandles forholdet mellem mænd og kvinder nærmere, hvor der argumenteres for den opfattelse, at kvinder generelt har et mindre arbejdskraftpotentiale end mænd på nær inden for visse særlige kvindeerhverv. Generelt indeholder dette kapitel og det næste om arbejdsevne flere udsagn, der for en moderne læser forekommer at høre en anden tidsalder til. Langt mere interessant er det naturligvis at få fastlagt, at variationerne i lønsatserne er bestemt af mange forskellige faktorer, hvor alle dog næppe er lige relevante, så som »*sex, age, physical strength, intellectual ability, health, morals, education, trade, occupation, locality, special expenses for tools, meals etc.*«; op. cit. s. 114. Især er lønnen for den svageste arbejder den, der varierer mest helt analogt med, hvad der gør sig gældende for egentlige goders vedkommende. Men her har samfundsmæssige institutioner så som uddannelsesmæssige tiltag en vigtig rolle at spille i et forsøg på at hæve disse arbejderes effektivitet eller marginale produkt. Om det egentlige, forarmede proletariat bemærker Warming (1926:125) i forbifarten, at den grundlæggende årsag til dets eksistens ofte skal findes i arbejdsløshed eller andre ulykkelige omstændigheder, der blot yderligere forstærkes af alkoholisme, dårlige boligforhold m.m. Skal omfanget af et sådant proletariat minimeres, kræver dette ifølge Warming, ikke fornægtende hans sociale sindelag, en forenet indsats bestående af: »*stabilization of business, social legislation, alcohol-legislation, better houses, schools, children's courts etc.*«. Modsætningsvist er det selvfølgelig også den knappe arbejdskraftressource med de bedste evner, der aflønnes bedst.

Derefter følger to lange og uinspirerende kapitler omhandlende forskellige profit-aspekter eksempelvis med hensyn til risikoovervejelser (jo større en risiko man løber, desto større en profit må man forvente at kunne opnå) og om forskellige landbrugsforhold (eksempelvis en diskussion af småbrugs- versus storbrugsproduktion).

I det næste kapitel er fokus sat på konjunkturernes udvikling. Indledningsvist slår Warming fast, at den klassiske opfattelse tager fejl, når denne hævder, at en generel overproduktion med prisfaldstendenser til følge ikke er mulig. Det er netop eksistensen af en sådan, som betinger den økonomiske krise, hævder han. Og i denne forklaring har opsparingen en helt afgørende rolle at spille, idet denne i krisetider overstiger de samtidige private investeringsønsker:

»*in a time of depression ... the saving is greater than the investment, or rather tends to be greater. The saving is to be sure smaller than in the time of prosperity, but the spirit of investment lacks; many wish to save in general, to have a deposit ready for the future, but too few want to borrow these deposits and invest them in concrete capital-goods. And as capital can only exist in concrete form, this surplus-saving is in vain*«; op. cit. s. 173.

Men i konjunkturforløbet er der dog indbygget en tendens til, at krisen efter nogle år vil bevirke, at efterspørgslen efter varer begynder at blive større end udbuddet, påpeges det. Dette får ikke alene priserne til så småt at begynde at stige, men der fremkommer også flere investeringer efterhånden som »*the spirit of investment has returned*«. Derved genoprettes den økonomiske situation for dog senere igen at afmattes, når prisstigningstendenserne ophører, lyder Warmings beskrivelse af den makroøkonomiske konjunkturcyklus. Konjunktursvingningerne kan dog forsøges indsnævret, såfremt man kan holde igen på investeringslysten i gode år og stimulere denne i dårlige år, men især det sidste er ingen let opgave, påpeges det. Hvordan skal man nemlig kunne overbevise producenterne om, at det i en sådan situation netop er hensigtsmæssigt at producere flere luksus- og kapitalgoder, når nu købekraften i samfundet er begrænset som følge af, at ikke alle produktionsfaktorer er beskæftigede; jf. Warming (1926:183)? Selvom det er svært, må vi opfordre hertil, argumenteres der. Ligeledes bør man generelt ikke forsøge at afhjælpe krisen gennem lønreduktioner. Derimod må man erkende, at »*stable wages will assist to get stable prices and therefore stable trade*«; op. cit. s. 187. I dette kapitel forefindes således elementer af den makroøkonomiske forståelse, som kan genfindes i Warmings forfatterskab fra 1924 og fremefter. Men argumentationen i Warming (1926) er på dette område ikke hverken helt så klar eller så sammenhængende, som det er tilfældet i andre af hans senere bidrag.

Endelig afsluttes Del III med et kapital omhandlende geografisk bestemte lønforhold og –forskelle. Udover at hylde faktorprisudligningsteorets gyldighed på det længere sigt, indeholder kapitlet eksempelvis også nogle ikke økonomiske betragtninger på immigrationsproblematikken.

Den sidste del af afhandlingen beskæftiger sig med nogle udvalgte arbejdsmarkedsforhold. Således påpeges det i Del IV's første kapitel, at en af fagforeningerne gennemtrumfet for høj nominal løn (altså over den ligevægtsskabende løn), blot er til ulempe for arbejderne selv. Enten fører en sådan løn til højere leveomkostninger gennem en overvæltning på varepriserne og/eller til en øget arbejdsløshed. Netop derfor har fagforeningerne nok også en begrænset lønmæssig rolle at spille. Således fastlægges disses rolle i det næste kapitel til i denne henseende blot at være den, at fagforeningerne skal forsøge: »*to raise the wages just so much above the equilibrium-level, that hardly any reaction will take place*«; op. cit. s. 215. Derudover har de naturligvis også en rolle i forbindelse med forsøg på at holde et gulv under lønnen, når denne er under pres i en nedadgående retning i depressionstider. I denne sammenhæng udgør fagforeningerne således en stabiliserende økonomisk faktor. Skal arbejdsklassen have nogen virkelig reel indflydelse, skal de i stedet for forsøge at gå efter den politiske magt, argumenterer Warming. Med brug af denne kan arbejdsklassen gennemføre en omfordeling af goderne i samfundet til deres klasses fordel – ved en gradvis opbyg-

ning af en begyndende velfærdsstat – ligesom de bedre kan sikre vilkårene omkring løndannelsen for dem selv.

4. Et bud på en vurdering

Som det er fremgået af den ovenstående gennemgang, er Warming (1926) ikke et i præ-keynesiansk henseende særligt banebrydende værk. Dertil er de teoretiske nyheder for små og for få. Den teoretiske forankring i fremstillingen fra 1926 er således primært af en solid mikroøkonomisk karakter med visse indeholdte makroøkonomiske aspekter.

Efterfølgende berørte Warming (1931) dog igen den i 1926 behandlede problemstilling. Men nu skete det i en mere genkendelig makroøkonomisk kontekst. Her påpeges det, som flere andre steder i hans forfatterskab, at generelle lønfaldstendenser ikke er en brugbar vej ud af en allerede igangværende økonomisk krise.⁶ Tværtimod vil en sådan strategi snarere forværre den igangværende depression, idet husholdninger som virksomheder vil forsøge at udskyde deres forbrugs- og investeringsbeslutninger i håb om at kunne gennemføre disse til endnu lavere priser i fremtiden end til de nuværende gældende priser. Derimod kan en økonomisk krises pessimisme forsøges bremsset gennem en stabil lønudvikling, som vil kunne stoppe prisfaldstendenserne. Langsomt måske, men sikkert vil tilliden igen brede sig i økonomien, og konjunkturerne vil begynde at vende; jf. Warming (1931a:24-28). Og det, der er nødvendigt nu, er en aktiv indsats gerne gennem en større produktion af luksusvarer og kapitalgoder. Men en sådan kick-start af økonomien, især i et internationalt perspektiv, er vanskelig at iværksætte, erkender Warming. Snarere må liden sættes til den internationale fagbevægelse, idet: »*What the economic world needs just now is a psychological stimulus; and I cannot see any better way of calling out this force than an international public opinion determined to keep wages stable*«; Warming (1931a:54).

Som for flere andre af samtidens økonomer undergik Warmings makroøkonomiske forståelse en naturlig og forståelig udvikling efterhånden som depressionstendenserne udviklede sig i styrke såvel som i en tidsmæssig udstrækning. Efterfølgende kom Warming i andre af sine bidrag på forkant med udviklingen af en begyndende præ-keynesiansk makroteori, om end hans egen samtid altså på ingen måde synes at have anerkendt hans indsats på det økonomisk teoretiske felt.

6. Derimod er en indbyrdes regulering af de relative lønforhold, om nødvendig for at sikre en tilpasning mellem økonomiens forskellige sektorer og brancher, naturligvis helt i orden. Jf. f.eks. Warming (1931a:30): »*changes in technical equipment call for adjustment of wages*«.

Litteratur

- Andersen, E. 2000. Om Haandbog i Danmarks Statistik af Jens Warming, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 2000, s. 137-39.
- Andersen, P. 1983. 'On rent of fishing grounds': a translation of Jens Warming's 1911 article, with an introduction, *History of Political Economy* 1983, s. 391-96.
- Davidsen, T. 1999. Statistiker mod sin vilje – Uddrag af Jens Warmings dagbøger, *Fund og Forskning*, Bind 38, 1999, Det Kongelige Bibliotek.
- Gelting, J. H. 1976. Jens Warming, fra bogen *Danske Økonomer. Festskrift i anledning af Socialøkonomisk Samfunds 75 års jubilæum*, s. 307-16, Samfundsvidenskabeligt Forlag, København 1976.
- Kahn, R. F. 1931. The Relation of Home Investment to Unemployment, *The Economic Journal* 1931, s. 173-98.
- Kærgård, N. 1984. The Earliest History of Econometrics: Some Neglected Danish Contributions, *History of Political Economy* 1984, vol. 16, s. 437-44.
- Kærgård, N. m.fl. 1998. The Danish Economist Jens Warming: An Odd Genius, fra bogen *European Economists of the Early 20th Century*, Vol. 1, edited by Warren J. Samuels, Edward Elgar 1998, s. 331-48.
- Olesen, F. 2007. Den keynesianske revolution og nogle tidlige danske bidrag, *Erhvervs-historisk Årbog 2007*, Statens Arkiver – Erhvervsarkivet, s. 30-49.
- Olesen, F. 2003. Jens Warming: den miskendte økonom, *Working Paper* No. 39/03, Institut for Miljø- og Erhvervsøkonomi, SDU.
- Topp, N.-H. 2008. The Impact of Open Access to Fishing Grounds: The History of Jens Warming's Model, *History of Political Economy*, Winter 2008, s. 671-88.
- Topp, N.-H. 2002. Den frie konkurrences mangler – uddrag af en upubliceret dansk nationaløkonomisk lærebog, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 2002, s. 237-51.
- Topp, N.-H. 1987. *Udviklingen i de finanspolitiske ideer i Danmark 1930-1945*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1987.
- Topp, N.-H. 1981. A nineteenth-century multiplier and its fate: Julius Wulff and the multiplier theory in Denmark, 1896-1932, *History of Political Economy* 13:4, 1981, s. 824-45.
- Warming, J. 1933. Den økonomiske Usikkerhed, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1933, s. 89-126.
- Warming, J. 1933a. Likvid Kapital, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1933, s. 221-51 og s. 337-58.
- Warming, J. 1932. International Difficulties Arising Out of the Financing of Public Works, *The Economic Journal* 1932, s. 211-24.
- Warming, J. 1931. Tilpasning, *Gads Danske Magasin*, 25. Aargang, G.E.C. Gads Forlag, København 1928, s. 481-505.
- Warming, J. 1931a. A Theory of Prices and Wages, *International Labour Review* 1931, s. 24-54.
- Warming, J. 1928. Beskæftigelsesproblemet. Skal Arbejde erobres eller skabes?, *Gads Danske Magasin*, 22. Aargang, G.E.C. Gads Forlag, København 1928, s. 609-21.
- Warming, J. 1927. En Krisepjece, *Polyteknisk Tidsskrift* 1927, s. 186-90.
- Warming, J. 1926. *The Theory of Wages*, Prisopgavebesvarelse (upubliceret), Det Kongelige Bibliotek.
- Warming, J. 1924. *Valutaspørgsmaalet*, G.E.C. Gads Forlag, København 1924.
- Warming, J. 1911. *Arbejds løn og Rente. En teoretisk Studie med et Tillæg om Prisniveauet*, København 1911.